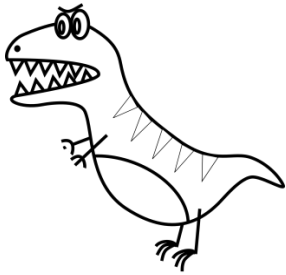

2. NAJPAMETNIJI ZAGLUPLJIVAČ NA SVETU

Dinosaurusi

Priča pre neki dan moj prijatelj svom petogodišnjem sinu o vremenu crnobelih televizora, stabilnih telefona sa brojčanicom koji se okreće, gramofona sa iglom... O vremenu bez kompjutera!?!? Klinac, jedno pametno i radoznalo dete, prvo sa nevericom sluša, tata i inače voli da priča bajke, ali ovo su totalne gluposti, smeje se i odmahuje glavom. Otac, međutim, ima i dokaze – Google images, dakako – dete počinje da se beči, uozbiljilo se, *razmišlja*... Konačno:

– Je li, tata, a ti kad si bio mali, pa išao u zoološki vrt, jesi video dinosauruse?

Pre 250 miliona godina

Pre četrdeset godina

Danas

Ali nismo ovde da slušamo muziku, uključujući i riku dinosaurusu, već da govorimo o prenosu Znanja. Mada je situacija manje-više ista.

Pećinski crteži, Altamira
pre oko 16000 godina

Gutenbergova štamparska
mašina
1439. godina

Poslednjih 600 godina

Poslednjih 30 godina

Moja generacija pećinske crteže, koji su svakako bili i nekakvi prenosioci Znanja a ne samo prapočeci likovne umetnosti, poznaje samo sa slika ili eventualno sa turističkih putovanja. Kako je teško, a ponekad i opasno, u srednjem veku bilo prepisivanje retkih knjiga takođe je malo poznato¹. Od Guteberga, i njegove prve štamparske mašine, dolazi do isprva lagane, pa sve brže i šire, distribucije Znanja. U trenutku kada je generacija vaših roditelja, i njihovih roditelja, prešla u „dinosauruse“, knjiga kao prenosilac Znanja bila je već najšire rasprostranjena i manje-više dostupna svakome ko je želeo da uči. Bilo da je to radio ležeći, u sopstvenom krevetu, ili sa drugim studentima i istraživačima provodio sate i sate na neudobnim stolicama kakve biblioteke. Pod uslovom da u biblioteci uopšte postoje sve knjige, časopisi, članci... koji su mu neophodni. Počesto je učenje/istraživanje značilo i pronalaženje

¹ Dajem sebi slobodu da vam preporučim da pročitate epohalni roman Umerta Eka „*Ime ruže*“, ili barem pogledate istoimeni film. Možete ga skinuti s interneta 😊

prijatelja ili kolega „negde u svetu“ koji će vam iskopirati i poslati traženi tekst, što je umelo da traje nedeljama ako ne i mesecima.

A onda je došao internet, sa svim svojim nebrojenim blagodatima, od kojih su za nas na ovom kursu od interesa ona koja se tiču prenosa i unapređivanja Znanja. Najkraće, danas nam je jednim klikom mišem, u trenutku, na raspolaganju gotovo sve sazajno što je ljudska civilizacija ikada dostigla. Međutim...

Fusnote ili hiperlinkovi

Još davne 1960, Maršal Mak Luan, teoretičar medija, baveći se pre svega uticajem televizije na ljudsko društvo, naglasio je da mediji nisu samo pasivni kanali za prenos informacija, već takođe i oblikuju proces razmišljanja (Keegan, 2011). Sa današnjih pozicija, na kojima je internet objedinio sve medije – novine, radio, televiziju... – čini se kao da on značajno umanjuje kapacitet korisnika za koncentraciju i razmišljanje. Naš um danas očekuje da prima informacije na onaj način na koji ih internet i distribuira: munjevitim bombardovanjem informacionim česticama. Što više koristimo internet to nam je teže da se fokusiramo na predmet istraživanja. Umesto da dubinski čitamo, skačemo sa informacije na informaciju, lovimo ih u letu, a naša mogućnost da sagledamo celinu tretiranog problema sve je manja.

Klasični udžbenici i naučni radovi prepuni su fusnota². U fusnotama se najčešće daju komentari obeleženog dela teksta ili navode detalji o autoru i izvoru iz koga je citiran obeleženi tekst. Stavljanje komentara ili izvora u fusnotu umesto u glavni tekst ima za cilj da pruži dodatne informacije, ali „spuštene ispod crte“, ispisane sitnijim fontom, sa

² Ovo je fusnota ☺

jasnom vizuelnom porukom – Čitaoče, ako te zanima više... Tom prilikom tok misli čitaoca ne skreće sa teme, ostaje fokusiran na ono čime se bavi.

U tekstovima na internetu fusnota nema. Ali su zato tu hiperlinkovi³. Čak i mnogi teoretičari interneta smatraju da su hiperlinkovi na internetu isto što i fusnote u klasičnom tekstu. Uistinu, deluje slično, ali mnogo komfornije, informativnije. Međutim, u hiperlinkovima se krije ozbiljna zamka za naš proces razmišljanja i učenja. Izaberimo jedan nasumičan primer, recimo delić biografije Laze Kostića sa Wikipedije, sa obeleženim hiperlinkovima:

³Posebno obeležene reči ili slike u tekstu, na koje možete kliknuti mišem i otići na neko drugo mesto u tekstu ili na neku drugu stranicu.

Dvaput je dopao zatvora u Pešti: prvi put zbog lažne dostave da je učestvovao u ubistvu kneza Mihaila i drugi put zbog borbenog i antiaustrijskog govora u Beogradu na svečanosti prilikom proglašenja punoletstva kneza Milana. Kad je oslobođen, u znak priznanja, bio je izabran za poslanika Ugarskog sabora, gde je, kao jedan od najboljih saradnika Svetozara Miletića, živo i smelo radio za srpsku stvar. Potom živi u Beogradu i uređuje „Srpsku nezavisnost“, ali pod pritiskom reakcionarne vlade morao je da napusti Srbiju. Na poziv kneza Nikole odlazi u Crnu Goru tu ostaje oko pet godina, kao urednik zvaničnih crnogorskih novina i politički saradnik knežev. No i tu dođe do sukoba, pa se vrati u Bačku. U Somboru je proveo ostatak života relativno mirno. Tu je deset godina bio predsednik Srpske narodne čitaonice koja se danas po njemu naziva.

U Pešti se 1892. godine susreo sa Nikolom Teslom kome je 1895. preporučio za ženidbu Lenku Dundžerski, u koju je i sam bio potajno zaljubljen. Interesantno je da je Tesla pored Lenke Dundžerski odbio i slavnu glumicu Saru Bernar. [3]

Umro je 1910. god. u Beču a sahranjen je na Velikom Pravoslavnom groblju u Somboru. Ostaće zapamćen kao jedan od najznačajnijih književnika srpskog romantizma.

Ukoliko bismo, „temeljno“ čitajući ovaj tekst, ispratili sve ponuđene hiperlinkove, „naučili“ bismo ponešto o dva srpska i jednom crnogorskom vladaru ([Mihajlo](#), [Milan](#), [Nikola](#)); osvežili znanje iz geografije ([Beograd](#), [Crna Gora](#), [Srbija](#), [Sombor](#), [Beč](#), ali zašto ne i Pešta, koja se dva puta u tekstu pominje?); saznali šta je bila [Srpska narodna čitaonica](#) a ko [Svetozar Miletić](#); podsetili se velikog [Tesle](#); uzdahnuli nad tužnom sudbinom mlade [Lenke Dunderski](#); pročitali ko je bila [Sara Bernar](#); ostali zapanjeni šta se sve dogodilo u svetu [1892.](#) a šta [1910.](#)

Deluje impresivno, ali gde je tu, nakon sveg preskakanja iz istorije u geografiju, pa nazad u istoriju, pa u kulturu, romansu, nauku, nanovo geografiju... Laza Kostić? Šta smo *naučili o njemu*? Naravno da prosečan čitalac neće poseći za svakim hiperlinkom koji mu se nudi, bilo da se radi o poznatom, nepoznatom ili polupoznatom pojmu, međutim, dovoljna je jedna Sara Bernar, ili jedna Srpska narodna čitaonica, da vas zaintrigira i odvuče pažnju sa vašeg predmeta istraživanja u potpuno različitom, često beskorisnom, smeru.

I šta se, konačno, dešava sa našim strpljenjem i koncentracijom pod uticajem interneta?

Kako čitamo i kako nas čitaju

Pre nekoliko godina objavljeni su rezultati višegodišnjeg istraživanja grupe naučnika sa University College London, a koje se ticalo navika korisnika interneta vezanih za „ozbiljno“ učenje. Tim je imao na raspolaganju podatke u periodu od pet godina o posetama i zadržavanju korisnika na dve internet stranice⁴ veoma popularne kod studenata i istraživača, budući da nude pristup bezbrojnim naučnim tekstovima, žurnalima, e-knjigama i sličnim izvorima pisanih informacija. Utvrđeno je da korisnici haotično skaču sa sajta na sajt, retko se vraćajući izvoru koji su već

⁴ British Library i U.K. educational consortium.

posetili. Tipično ne pročitaju više od jedne do dve stranice teksta, pre nego što pređu na sledeći sajt. Ponekad sačuvaju duži članak, ali nema dokaza da ga i pročitaju (Carr, 2008). Dakle, naučno je verifikovano ono što svakodnevno i sami proživljavamo sedeći ispred ekrana sa mišem u ruci.

Zahvaljujući sveprisutnosti teksta na internetu – na stranu još i tekstualne poruke na mobilnim telefonima i društvenim mrežama – danas se mnogo više čita nego u vreme kada je televizija bila glavni „prozor u svet“. Radi se, međutim, o drugačijoj vrsti čitanja, iza kojeg stoji i drugačiji način razmišljanja. Jer, mi nismo samo ono što čitamo, već i ono *kako* čitamo (Wolf, 2011). Bez ikakve sumnje, savremeni pretraživači i internet stranice sa hiperlinkovima značajno povećavaju efikasnost bilo kakvog istraživanja i komunikacije. Ali takođe nema nikakve sumnje da je naš mozak mnogo indirektnije i površnije angažovan na sintezi informacija nego kod klasičnog učenja. Čitajući na internetu, ponašamo se kao puki dekoderi informacija, dok se gubi naša sposobnost da interpretiramo tekst, da stvaramo čvrste mentalne veze koje nastaju kada čitamo dubinski i bez ometanja.

Koristeći nove tehnološke alatke koje proširuju naše mentalne kapacitete, mi hteli-nehteli preuzimamo i njihove karakteristike. Uzmimo primer mehaničkog časovnika, koji je u širu upotrebu ušao u XIV veku. Korišćenjem časovnika vreme se distanciralo od svakodnevnih čovekovih aktivnosti, što je za rezultat imalo ustanovljavanje verovanja o nekakvom nezavisnom svetu matematički merljivih sekvenci. Ovakav apstraktni okvir postao je referentna tačka kako za akciju tako i za razmišljanje. Metodično otkucavanje sata pomoglo je formiranju nečega što bismo mogli nazvati „naučni um“, što je svakako značajno za napredak ljudske civilizacije. Ali ju je istovremeno u nečem i unazadilo: čovek je počeo da se povinuje časovniku prilikom odlučivanja kada da jede, da radi, odlazi na počinak, budi se... umesto da se oslanja na direktna iskustva i potrebe koja su činila osnovu „stare realnosti“ (Carr, 2008).

Proces prilagođavanja novim tehnologijama ogleda se i u promeni metafora koje koristimo u svakodnevnom govoru da objasnimo kako naš, ili nečiji, mozak radi. Nekada se govorilo „mozak mu radi kao sat“. Danas, u softverskoj eri,

često se kaže „mozak mu radi kao kompjuter“. Međutim, promene nisu samo jezičke prirode, adaptacija se vrši i na biološkom nivou.

Alen Turing⁵, engleski matematičar, još je davne 1936, u vreme kad je digitalni računar postojao tek na teorijskom nivou, dokazao je da isti može da se programira tako da vrši funkciju *bilo kojeg* uređaja za procesiranje informacija (Eberbach, 2004). A to je ono što mi danas živimo. Internet, kao trenutno najmoćniji računski sistem, uključuje u sebe većinu ostalih intelektualnih tehnologija – postao je i naša geografska karta, časovnik, štamparska mašina, kalkulator, telefon, radio, televizija, bioskop, bankarski i poštanski šalter, prodavnica...

Pri tom se uticaj interneta ne završava na spuštenom poklopcu našeg lap topa. Budući da se ljudski um prilagodio šarenilu interneta i tradicionalni mediji su morali da dožive transformacije i adaptiraju se prema novim očekivanjima korisnika. Kada internet apsorbuje klasični medij, taj medij se transformiše prema imidžu interneta. Digitalna izdanja novina, na primer, ubacuju hiperlinkove, treperave oglase, interaktivni rad sa čitaocima kroz komentare, testove, ankete... Dok čitamo vesti o najnovijem terorističkom napadu prekinuće nas notifikacija sa fejsbuka ili obaveštenje da nam je stigao mejl. I sami tekstovi značajno su skraćeni, ne samo u digitalnim već i u papirnim izdanjima novina i časopisa, uzimajući u obzir promenu načina na koji današnji čitalac prati tekst – površno, prelećući s teme na temu. On nema strpljenja da se bilo čemu posveti, niti postoji tema u koju će se udubiti.

Nikada komunikacioni sistemi nisu igrali toliku ulogu u svakodnevnom životu kao danas, niti su imali toliki uticaj na način našeg razmišljanja. Opet, uz sva postojeća naučna istraživanja, eseje, knjige koje su o internetu napisane, najmanje je razmatrano o tome kako tačno on reprogramira naše mozgove. Intelektualna etika interneta pri tom ostaje nejasna (Carr, 2008).

⁵ Vredi ga potražiti na Wikipediji. Ili barem pogledati film *Igra kodova (The Imitation game)* iz 2014.

Ne samo da je ideja o tome da naš mozak treba da funkcioniše kao superbzi kompjuter ugrađena u funkcionisanje interneta, već je, po svemu sudeći to i njegov „biznis model“. Što brže pretražujemo internet, što više stranica otvorimo makar samo da zavirimo na njih, Google i srodne kompanije dobijaju više mogućnosti da prikupljaju informacije o nama i, u najboljem slučaju, bombarduju nas ciljanim reklamama. Ogromna većina vlasnika komercijalnog interneta imaju itekakvu finansijsku dobit od prikupljanja mrvica informacija koje ostavljamo za sobom lutajući od linka do linka. Više mrvica – više novca. Nipošto im ne ide u račun da ležerno čitamo ili da polako i koncentrisano mislimo.

Umesto zaključka

Gornji tekst nastao je kao pokušaj sinteze, uz dopune ličnim razmišljanjima, brojnih članaka pronađenih na internetu upravo na onaj isti način koji se ovde kritikuje. Pretraživanje po ključnim rečima, površno čitanje i preskakanje nerazumljivih delova nasumično odabranih stranica, odbacivanje gluposti (da li je baš sve odbačeno bila glupost, ko će ga znati, miš je bio brži), prepoznavanje delova tekstova koje je neko jednostavno prekopirao na svoj sajt, konačno čuvanje tekstova koji bi mogli biti od koristi. Dani i dani na Google, isprekidani zavirivanjem na Facebook, Messenger i Instagram, sa trenucima relaksacije uz Lines⁶. Moglo je da traje doživotno. Dok nisam odštamala odabrane tekstove, uzela marker, svesku i olovku i konačno počela da *radim*. Da *mislim* o pročitanim i *povezujem* niti koje nedostaju. Pri tom prijatno iznenađena da još uvek imam rukopis koji sam barem sama u stanju da dešifrujem.

⁶ Ruska kompjuterska igrica iz 1992. koja je preživela prelazak sa DOS na Windows, uz koju već dvadeset i pet godina povremeno „odmaram mozak od slova“ i treniram perifernu pažnju dok telefoniram 😊

Nije ovo, dakle, poziv da se isključite s interneta i odete da živite u šumi ili biblioteci, već prema afinitetima. Naprotiv, internet je sa svojim moćima postao *neophodan* uslov za bavljenje bilo kakvim naučno-istraživačkim radom. Ali nipošto i *dovoljan*. Mislite o tome. Morate da *mislite*. Mašine još dugo neće umeti da misle umesto nas, mada se prilično dobro pretvaraju.